
ÓKOR

Földrajz a klasszikus antikvitásban

Ismertetésem tárgya *Daniela Dueck* Földrajz a klasszikus antikvitásban című, frissen megjelent könyve. A monográfia a Key Themes in Ancient History (Kulcskérdések az ókortörténetben) sorozat keretében látott napvilágot. A sorozat a szélesebb publikum számára is érthető módon kívánja vizsgálni az ókortörténet különböző területeit. Minden kötet egy-egy különálló témát tárgyal.

Daniela Dueck a jeruzsálemi Héber Egyetem oktatója. PhD értekezését *The Geography of Strabo as an Augustan work* (Sztrabón földrajza, mint augustusi munka) címmel írta. Szűkebben vett kutatási területe Sztrabón, illetve a görög-római földrajz. Neve alatt jelent meg *Strabo of Amasia: A Greek Man of Letters in Augustan Rome* (Amasiai Sztrabón: egy görög tudós az augustusi Rómában) (2000) című monográfia és társszerkesztője volt a *Strabo's Cultural Geography: The Making of a Kolossourgia* (Sztrabón kulturális földrajza) (2005) című kötetnek.

A Földrajz a klasszikus antikvitásban című munkájában azt a célt tűzte ki, hogy bemutassa az ókori földrajzi gondolkodás eredetét és fejlődését, a tájak leírásának technikáját, érintve a topográfia, illetve az etnográfia kérdésköreit is. Álláspontja szerint a korabeli elméletek ismerete a fizikai és kulturális világról a kulcs az ókor megértéséhez. Sokféle forrást felhasznált kutatása során: filozófiai és „tudományos” szövegeket, költeményeket, úti leírásokat, papiruszokat.

A könyv öt fejezetre tagolódik. Az első, bevezető fejezet egy kérdés-és problémafelvető fejezet. Körülhatárolja a témát, megadja a fogalmi kereteket, melyek a mű olvasása során szükségesek lesznek, és ad általános bemutatást a görög-római földrajzról röviden. Ki kell emelni, hogy táblázatos formában közli az összes olyan ókori szerzőt, aki valamilyen formában földrajzzal foglalkozott, természetesen kronologikus sorrendben. Kezdi a Kr. e. XVII–XIII. századi lineáris B táblákkal majd Stephanus Byzantinus Kr. u. VI. században elkészült földrajzi enciklopédiájával, az *Ethnica*-val zárja a sort.

A második fejezet a „*leiró földrajz*” címet viseli. Ebben a fejezetben sorra veszi a szerző az írásos forrásokat, amelyek földrajzi szempontból relevánsak. A korábban említett kronológiai sorrendben elrendezett táblázat alapján a lineáris B táblákkal kezdi az elemzést. Az ún. „püloszi földrajz” megmutatja a műkénéi kultúra földrajzi ismereteit. A Peloponnészosz délnyugati területeitől kezdve észak-déli irányban felsorolja az ismert településeket. Állítása szerint még jobb kiindulópontok lehetnek a homéroszi eposzok. Ezek a művek részletes leírásokat tartalmaznak a Homérosz által ismert világról: a szárazföldről, hajózási útvonalokról. Tartalmaznak topográfiai, sőt etnográfiai információkat is.¹ Ezért is lehet az, hogy később, Sztrabón a következőt írta: „földrajzi tudománynak Homérosz az atyamestere.”² Daniela Dueck számos példát hoz az eposzokból, majd kitér Hésziodosz művére, megemlíti Apollóniosz Rhodiosz *Argonautica* című művét is. Időrendben veszi sorra a szerzőket, s néhány példán elemzi a földrajzzal kapcsolatos részleteket. Számba veszi például a III. Nikomédész Euergetésznek, Bithünia királyának tulajdonított, jambikus trimeterben, Kr. e. 100 körül íródott művet, vagy Epheszosi Alexandrosz fennmaradt töredékeit. A történetírói munkák közül elemzi többek között Hérodotosz írását is. A görög szerző művében két földrajzi irányvonal keveredik. Az egyik az archaikus-mítikus-epikus földrajz, a másik a kezdetleges tudományos-empirikus földrajz. Hérodotosz a lakott terület fogalmát a Föld szinonimájaként használja. Módosítja azt a homéroszi elképzelést, mely szerint a világ egy szárazföldből és az azt körülvevő Óceánból áll. Szerinte az *oikumenét* (ismert környezet) sivatagok határolják és csak ezeken túl kezdődik a mindent körülvevő Óceán. A valós fizikai határok elválaszthatatlanul összefonódtak a különböző népcsoportok lakóhelyeinek határaival. Ezt a koncepciót számos későbbi történetíró felhasználta, saját stílusára formálva. A fejezet utolsó alegysége az úti leírások, melyek szerzőit szintén szisztematikusan sorra veszi. A földrajzi-etnográfiai különbségek a leírások általános részét képezték. Sok földrajzzal foglalkozó auctort érdekelt például az a kérdés, hogy honnan is ered a Nílus, és mi az oka a rendszeres időközönkénti áradásának. Misztikus jelenségnek vélték, hiszen semmi látható ok nem kapcsolódott a folyó vízszintjének növekedéséhez. Olyan magyarázatok születtek, mint például, hogy az etiópai hegycsúcsok olvadó hótakarója következtében duzzadt meg a folyó.

A harmadik fejezet a „*matematikai földrajz*” címet viseli. Tematikusan három részre bontja: formák és méretek, éghajlati övekhez kapcsolódó elemletek és etnikai földrajz, végül helymeghatározó koordináták.

1. Lásd: „hajókatalógus”. (Iliász II. ének)

2. Sztrabón: Geógraphika. 1.1.2. Fordította: Dr. Földy József. Budapest, 1977.

A fejezet elején a korabeli világképeket elemzi a szerző, s bemutatja az egykori világról alkotott „tudományos” elméleteket. Külön kiemeli, hogy tudományosság alatt nem a mai értelemben használt fogalmat kell érteni.

Az alapul szolgáló homéroszi világkép szerint a Föld lapos korong alakú és óceán veszi körbe. A preszókratikus filozófusok a világ anyagi természetét, a világ jelenségeit vizsgálták és elméleteik a későbbi földrajz tudomány kiindulópontját adták. Az első feljegyzett kísérlet, hogy kiszámolják a Föld területét, a kürénéi Eratoszthenész (Kr. e 276–195 k.) nevéhez fűződik. Ő használta először a *geógraphia* szót is, ami a világ leírását jelentette. Ezt tekintjük a földrajz tudományág kezdetének.

Daniela Dueck részletesen tárgyalja az *oikumené* körül kialakult elméleteket. Összegzésképpen felvázolja röviden a szakirodalom által alkotott véleményeket, és elmondja, hogy a feltételezés az, hogy bizonyos kulturális tényezők és paradigmák határozzák meg az egyén nézőpontját, hogy miként látja maga körül a természetet, és ezáltal miként alkot meg elméleteket. A fejezet további részében az éghajlati övekről fennmaradt korabeli képet, elméleteket ismerteti a szerző. A korábbiakhoz képest több forrásszöveget idéz, jelen esetben Hérodotosztól, Sztrabontól és Arisztotelésztől, angol fordításban. A 3. fejezetet lezáró részben a helyszínek azonosításáról (modern fogalomhasználattal élve: helymeghatározás) értekeznek. Az ókorban számos paraméter alapján írtak le, azonosítottak be egy helyszínt. A legalapvetőbb az útvonal mentén fekvő területek, környezeti jellemzők sorrendben történő megadása, mint például, part, folyó, hegyesség vagy út. Ahhoz, hogy ez működjön, meg kellett adni a kiindulópontot, hiszen ehhez viszonyítva írtak le mindent. Ez a formula az ókorban mindvégig kedvelt módszer volt, és megtalálható mind a görög, mind pedig a latin irodalomban.

A helyek megadásának másik közkedvelt formája az ókorban, az eltelt idő mennyiségének leírása. Ezt általában a vízen vagy szárazföldön utazással töltött napok számával adták meg. Ez azonban pontatlan volt, hiszen számos tényezőtől függött az egy nap alatt megtett út hossza. Ilyen például a sebesség, az időjárás, a teher nagysága. Sok esetben csillagászati információk is segítettek az azonosításban. A napszak megadása a Kr. e. V. századtól sokszor egyet jelentett az égtáj szerinti tájolással. Így a felkelő nap keletet, a lenyugvó pedig nyugatot jelentett, míg a délben tetőző nap déli irányt mutatott. Külön kitér arra, hogy ugyanez a jelenség megfigyelhető Homérosznál is, azzal a különbséggel, hogy Homérosz a szelekkel jelzi az égtájakat. (Például: Boreász = észak)

Az utolsó előtti, „*kartográfia*”³ című fejezetet *Kai Brodersen* írta. Néhány korai térképlelet bemutatásával nyitja sorait. A korai időkből kevés térképi leletanyag áll rendelkezésünkre, azok is legtöbbször másolatok. Inkább a szöveges leírások a jellemzőek. Hangsúlyozza, hogy a leírások alapján nehéz rekonstruálni térképen az ókori világot. Ennek legfőbb oka, hogy a kutatók igaz akaratlanul, de nem tudnak elvonatkoztatni a jelen tudásanyagától. Példának említi a partvonalak ábrázolását vagy, hogy észak mindig a térkép tetején van. Olaszországot kiemeli, hiszen jellegzetes csizma formáját mindenki ismeri és úgy is ábrázolja, azonban az ókorban ez nem volt „köztudott”; vagy például a színek használata annak érdekében, hogy a szárazföldet megkülönböztessék a vizektől.

Az ötödik és egyben utolsó fejezet a „*Földrajz a gyakorlatban*” címet kapta. Rövid betekintést nyújt a szerző, hogy a hétköznapok során mire használták a földrajzi ismereteket. Kiemeli, hogy a szükség és a gyakorlat hozták magukkal ezt a fajta tudást. Hiszen az utazások során szükség volt a táji környezet ismeretére. Elég megemlíteni a kereskedelmet legyen az szárazföldi vagy tengeri. Az átlag emberek ismerték a közvetlen szomszédságukba tartozó területeket, településeket, és hallhattak információkat távoli vidékekről is, azonban részletesebb földrajzi tudással nem rendelkeztek.

A könyv végén hosszú és részletes bibliográfiát ad a szerző. A nyelvi szempontból sokszínű szakirodalmat tartalmazó lista (angol, német, francia, olasz szerzők műveivel) jó tájékoztatósi alap lehet az ókori földrajzzal foglalkozók számára.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy nyelvezete, fogalmazási stílusa könnyen érthető. A forrásszövegeket minden esetben angol fordításban idézi. A kiadó célkitűzésének megfelelően a tágabb publikum számára is értékes, széles körű áttekintés az ókori földrajzi tudásról.

Daniela Dueck, *Geography in Classical Antiquity. Key themes in ancient history. (Földrajz a klasszikus antikvitásban. Kulcskérdések az ókortörténetben.)* Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2012. xvi, 142. ISBN 9780521120258.

Lehrer Nándor

3. A görög *khartisz* = hártya, kártya és *graphein* = írás, rajzolás szavak összetétele, a térképek és más kartográfiai ábrázolási formák készítésének és használatának tudománya.